

ตอนที่ 2

3.2 เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัย มีกู่ พินารบุครุอยู่ มีสร้อยคัมปาวราว บ่าตาง มีปาม่วงปามาม มีน้ำโคก มีพระชะพุง ผู้เทพคาในเขานันนั้นเป็นใหญ่กว่า ทุกผู้ในเมืองนี้ ชุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ว ไหว้วัดพลึงกู เมืองนเที่ยง เมืองนค ผี ไหว้วัดพลึงกู ผู้ในเขานันเบ้คัมบ์เกรง เมืองนหาย”

ข้อความในระหว่างบรรทัดที่ 3-10 นี้ บอกให้ทราบว่าทางด้านใต้ของเมืองสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้น มีสิ่งสำคัญหลายอย่าง เช่นวัดวาอาราม มีเขื่อนหรือฝาย (ทำนบ) กั้นน้ำ มีมะพร้าว ชนุน มะม่วง มะขาม อุคมสมบูรณ มีลำธารและภูเขาสำคัญ ทั้งบอกให้ทราบว่าลัทธิคือผียังมีอยู่แพร่หลายในสมัยนั้น

ข้อที่นำศึกษาในตอนนี้ คือ เบื้องหัวนอน - กู่ - พินาร - บุครุ - สร้อยคัม - บ่าตาง - น้ำโคก - พระชะพุง - ผู้เทพคา - ดือเมือง - พลึง - อัน - บัคัมบ์เกรง - หาย

(1) เบื้องหัวนอน หมายถึง ทิศใต้ คู่คำอธิบายในข้อ 3.1 (1)

(2) กู่ คำนี้ ชั้นเดิมหมายถึงกระท่อมสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุมิชนาคกว้าง 7 คับพระสุกต ยาว 12 คับพระสุกต โดยวัดขนาดเฉพาะภายในกู่เท่านั้นเป็นหลังเล็ก ๆ พระภิกษุอยู่ได้เพียงรูปเดียวอย่างกู่พระกรรมฐานในบักนี้ ครั้นต่อมาคำนี้หมายถึงอาคารภายในวัดซึ่งเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ ดังที่เห็นกันอยู่ตามวัดวาอารามต่าง ๆ ในบักนี้ สมัยสุโขทัยนั้นคำว่า กู่ นี้จะหมายถึงกระท่อมตามความหมายเดิม เพราะอยู่นอกเมือง ซึ่งตามปรกติเสนาสนะที่อยู่นอกเมืองนั้น มักเป็นเสนาสนะป่า เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี พระสงฆ์ประเภทนี้เคร่งครัดในการเจริญกรรมฐาน จึงนิยมอยู่ตามกระท่อมเล็ก ๆ เป็นส่วนมาก

(3) พินาร คำนี้มีความหมายหลายอย่าง ดังกล่าวแล้วในข้อ 2.9 (1) แต่ในที่นี้จะหมายถึงที่อยู่ของสงฆ์ คงไม่ใช่อาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เพราะคำ “บุครุอยู่” แสดงให้เห็นอยู่แล้วว่า พินารในที่นี้เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ หากเป็นไปได้ตามนี้พินารในที่นี้ก็น่าจะได้แก่วัดสำคัญวัดหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองสุโขทัย วัดนี้ คือวัดพระเชตุพน ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระมหากรุณาสืบกันและ

ตรัสเล่าไว้ว่า “ทางทิศใต้ (ของเมืองสุโขทัย) มีวัดสำคัญอยู่วัดหนึ่ง เรียกวัดเชตุพนทาง
ห่างจากกำแพงเมืองไปประมาณ 50 เส้น วัดนี้สังเกตว่าเป็นวัดใหญ่ มีคูรอบตามแบบใน
นั้นมีชั้นสำคัญคือวิหารจัตุรมุข ด้านตะวันออกมีพระพุทธรูปลีลา ด้านตะวันตกมีพระ
พุทธรูปยืน ด้านเหนือมีพระพุทธรูปนั่ง แต่ชำรุดเสียมากจนไม่ปรากฏว่าจะจะเป็นสมาริหรือ
มารวิชัย ด้านใต้ทำลายเสียหมดจนไม่เป็นรูป แต่เข้าใจว่าจะเป็นพระนั่งเหมือนกัน เดิม
เมื่อแรกเข้าไปแลเห็นแต่พระลีลา เข้าใจว่าคงจะเหมือนวิหารพระสี่อริยาบถที่กำแพงเพชร
และคงจะมีรูปพระสี่อริยาบถเช่นเดียวกัน แต่ครั้นพิจารณาไปดูจึงได้เห็นว่า ทางที่ทำลาย
เสียนั้นคูแคบนัก ผนังด้านนี้แคบกว่าด้านตะวันออกตะวันตกที่มีพระลีลา กับพระยืน เพราะ
ฉะนั้นถ้าจะทำเป็นพระนอนไว้ทางนั้นก็จะต้องเล็กเกินไป จึงได้เปลี่ยนความคิดเสียว่า
ชะรอยด้านใต้นี้ก็เป็นพระนั่งขนาดเดียวกับด้านเหนือที่ตรงกันข้าม แต่บางที่บางจะผิดกัน
คือบางที่จะเป็นสมาริข้างหนึ่ง และอีกข้างหนึ่งจะเป็นมารวิชัยหรือปาเลไลย แต่ตั้งแต่ขึ้นไป
จนตลอดเวลากลับ ไม่ได้พบพระปาเลไลยทางหัวเมืองเหนือเลย แม้สมาริก็ไม่ใคร่พบ ๆ
แต่พระมารวิชัยเป็นพื้น วิหารพระเชตุพนนี้ ยอกน่าจะเป็นปราสาท ผนังด้านนอกทำเป็น
ลูกกรง ใช้ศิลาแท่งใหญ่เป็นลูกกรงและกรอบพร้อม ฐานแน่นหนามาก เสียหายแต่พังเสีย
หลายตอนแล้ว สังเกตได้ว่าอาศัยน้ำหนักศิลานั้นเองมากกว่าอย่างอื่น จึงตั้งอยู่ได้มั่นคงเช่น
นี้ ที่ต่อกันก็ทำประกบกันอย่างเรียบร้อย ราวกับช่างไม้เข้าตัวไม้ ใช้ปูนแต่ชนิดหน้อยพอ
เป็นเครื่องเยียวยาให้สนิทยิ่งขึ้นเท่านั้น ถึงซีกกรงนั้นก็ไม่ใช่ก่อศิลาแผ่นเล็ก ๆ ซ้อนกันจน
เป็นเสา อย่างเช่นที่วัดพระสี่อริยาบถที่กำแพงเพชร ที่นี่ใช้ศิลาแท่งแบน ๆ ทั้งแท่งตั้งขึ้น
เป็นลูกกรง มีก้อนศิลายาวทับบนเป็นกรอบ ที่ศิลาทับบนนั้น ขุดเป็นช่องสี่เหลี่ยมไว้
สำหรับสวมบนยอกแผ่นตั้ง ๆ ซึ่งมีเคียวอยู่สำหรับ เพราะฉะนั้น พอวางท่อนทับบนนั้นลง
แล้ว น้ำหนักก็พอจะยึดศิลาที่ตั้งเป็นซีกกรงนั้นไว้มิให้ล้มได้ ส่วนกรอบลูกกรงนั้นก็ทำด้วย
ศิลาแท่งใหญ่และหนากว่าลูกกรง ตรงและประกบกันสนิทเหมือนกรอบไม้ ผนังลูก
กรงนั้นทำเป็นห้อง ๆ ต่อกันไปจนรอบตามรูปที่จะต้องการ ไม่ก่อเป็นผนังอันเดียวเชื่อม
กันหมด ถ้าจะอธิบายให้เข้าใจได้ชัดเจน ต้องบอกให้ดูช่างไม้ก่อกรงเหล็ก คือในชั้นต้น
เขากัดตัวไม้ตามที่ต้องการมาทำกรอบ แล้วเขาสอดซีกกรงเหล็กเข้าตามที แล้วเขาจึงตอกไม้
กรอบข้างบน ประกบกันให้สนิท แล้วก็ยกไปได้เป็นแผ่น ๆ ไปตั้งประกบเป็นกรงชั้น
ตามทีซึ่งประสงค์นั้นฉันทิ การทำผนังนอกวิหารวัดเชตุพนก็ฉันทิ ฉิดกันก็แต่ที่วัด

เซตุนใช้ศิลาแทนทั้งกรอบไม้ทั้งสี่เหลี่ยม และเป็นส่วนที่ใหญ่กว่ากันมากเท่านั้น การที่ทำผนังเป็นแผ่น ๆ เช่นนั้น ก็มีที่เสียคือถูกฝนชะพื้นดินซุกไปเป็นแห่ง ๆ ไม่เสมอกัน ผนังจึงเซและล้มไปเป็นห้อง ๆ คือล้มทีละแผ่น ไม่ค่อย ๆ แะและพังไปเหมือนกำแพงหรือผนังที่ก่ออิฐถือปูนเป็นแผ่นเดียวกันตลอด และถ้าแม้จะซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ ก็จะต้องยกกันขึ้นทั้ง ๆ แผ่นอีกพระพุทธรูปมหาภิบาลผู้ว่าราชการเมืองสุโขทัยเล่าว่า เมื่อ ร.ศ. 111 ได้ตามเสด็จพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพขึ้นไปสุโขทัย ได้ไปดูวัดเซตุนนี้ ยังได้เห็นผนังลูกกรงตั้งอยู่เกือบรอบวิหาร แต่บัดนี้ยังคงตั้งอยู่เป็นตอน ๆ ตอนละห้องสองห้องเท่านั้นที่เซ ๆ รวน ๆ อยู่บ้างแล้วก็มี ได้แนะนำให้พระพุทธรูปมหาภิบาลให้จัดการกำจัดไว้บ้าง พอปะทะปะทั้งให้ยังยืนต่อไปอีกสักคราวหนึ่ง”

“ผนังลูกกรงนั้น ใต้วัดกุฏิห้องหนึ่ง ได้ความดังต่อไปนี้คือ แท่งศิลาซึ่งผนังลูกกรง กว้าง 1 ศอก 7 นิ้ว หนา 1 คืบ 10 นิ้ว แท่งศิลารอบล่างลูกกรงกว้าง 1 ศอก 3 นิ้ว หนา 1 คืบ 10 นิ้ว แท่งศิลาซึ่งลูกกรง สูง 3 ศอก คืบ กว้าง 1 คืบ 8 นิ้ว หนา 10 นิ้ว ช่องลูกกรงช่องหนึ่ง ๆ มีลูกกรง 5 ชั้น ทั้งระยะห่างกันสี่ละ 7 นิ้ว แท่งศิลารอบบนลูกกรง กว้าง 1 คืบ 3 นิ้ว หนา 1 คืบ 8 นิ้ว แท่งศิลาทับบนกรอบ กว้าง 1 ศอก 3 นิ้ว หนา 1 คืบถ้วน เท่านั้นก็พอจะเข้าใจได้แล้วว่า ผนังลูกกรงนั้นใหญ่เพียงไรผนังนี้มีกั้นรอบวิหารจัตุรมุขโดยรอบค้ำนอก ค้ำหลังพระสี่นั้นเป็นผนังทับ”

“ต่อวิหารจัตุรมุขออกไปทางทิศตะวันตก มีลานโล่งอยู่เฉย ๆ ชะรอยจะเป็นลานศรีมหาโพธิ มีกำแพงแก้วกั้นเป็นเขต กำแพงแก้วนั้นต่อออกมาจากผนังลูกกรงของวิหารจัตุรมุข เพราะฉะนั้นทางค้ำตะวันออกไม่มี คงมีแต่ 3 ค้ำ กำแพงทำเป็นโปร่ง ๆ เป็นชนิดพนักลูกมะหวด แต่ใช้ศิลาแท่งสี่เหลี่ยมตั้งขึ้นแทนลูกมะหวด กำแพงสูงประมาณ 3 ศอก ทางค้ำเหนือกับค้ำใต้มีประตูสำหรับเข้าไปในลาน ประตูค้ำเหนือพังลงมาเสียแล้ว แต่ค้ำใต้ยังตั้งอยู่เรียบร้อยใหญ่โตเป็นของนำคูอย่างยิ่ง ทำด้วยศิลาแท่งเชื่อง ๆ ช่องประตูนั้นกว้าง 5 ศอก แท่งศิลารอบประตูทางค้ำตั้งขึ้นไป สูง 5 ศอกคืบ 2 นิ้ว หนา 1 ศอก 2 นิ้ว กว้าง 1 ศอกคืบ 1 นิ้ว ศิลาบัวรองแผ่นเพดานบนหนา 1 คืบ 2 นิ้วยาว 2 ศอกคืบ กว้าง 1 ศอกคืบ 2 นิ้ว ศิลาแผ่นพาดบนประตู กว้าง 3 ศอก ยาว 8 ศอกคืบ 5 นิ้ว หนา 1 คืบ 2 นิ้ว ประตูนี้จะมีอยู่เพียงเท่านั้นแต่เดิมหรืออย่างไรไม่แน่เพราะศิลาไม่

กองอยู่ใกล้ ๆ นั้นหลายก้อน แต่เท่าที่เหลือนั้นก็สูงพออยู่แล้ววัดจากพื้นดินถึงยอดซุ้มประตูเกี่ยวกันได้ถึง 6 คอกก็บ 2 นิ้วแล้ว เพราะฉะนั้น ถ้าจะมียอดขึ้นไปอีกก็จะสูงมาก ได้ฉายรูปประตูนี้มาไว้ และได้พิมพ์ไว้ในที่นี้ด้วย ถ้าครูรูปคงจะเข้าใจได้ว่าประตูนี้สูงและใหญ่เพียงใด เพราะได้ให้คนไปยืนอยู่ริมนั้น เพื่อจะได้เทียบความสูงความใหญ่ด้วยแล้ว ศิลปะที่ใช้ทำประตูนี้และทำกำแพงแก้ว กับผนังลูกกรงในวัดเชตุพนนี้ไม่ใช่ศิลปะแลงเป็นศิลปะทำซึ่งมีน้ำหนักมากกว่า เพราะฉะนั้นถึงแม้ที่วัดนี้จะไม่มียะไรเหลือเป็นชั้น อยู่เลยนอกจากประตูอันเดียว ก็คงจะสันนิษฐานได้อยู่ว่าเคยเป็นวัดสำคัญ และไม่มีผู้ใดนอกจากผู้มีอำนาจ เช่นพระราชาก็สามารถเป็นผู้ทำได้ ถึงจะทำขึ้นในสมัยที่มีเครื่องมือใช้ดี ๆ แล้วเช่นในกาลบัดนี้ ก็คงจะไม่ได้ก็สันนิษฐานเท่าที่ทำไว้ให้ปรากฏอยู่นั้นเพราะฉะนั้นจึงฟังสันนิษฐานว่าจะทำวัดเช่นนี้ได้ ก็แต่ทางใช้อำนาจอาญา ไม่ใช่อำนาจทรัพย์หรืออย่างอื่นอยู่ที่วัดเชตุพนนี้ รู้สึกราวกับไปกุสสถานต่าง ๆ ในประเทศอียิปต์ ทำให้รู้สึกอึดใจว่า เราที่มีของประหลาดน่าอวดกับเขาบ้างเหมือนกัน”

“วัดนี้ไม่ปรากฏชัดเจนว่ากล่าวถึงไว้แห่งใดบ้าง¹ ในพงศาวดารเหนือมีกล่าวถึงวัดเชตุพนอยู่แห่งหนึ่ง ก็กล่าวไว้ว่าพระมหาเถรโลลายได้พระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า 650 พระองค์ กับทั้งพระศรีมหาโพธิ 2 ต้นมาแต่ลังกาทวีป เธอจึงพาพระมหาสาครไปเมืองสาวัตถี ไปถ่ายเอาอย่างวัดเชตุพนอารามสร้างไว้ต่อเมืองรอ แขวงบางพานนอกเมืองกำแพงเพชร ที่วัดสังฆวนาวาส ดังนี้ จึงต้องฟังเข้าใจว่า ไม่ใช่วัดเชตุพนเมืองสุโขทัยนี้ ลองสันนิษฐานต่อไปว่า หรือจะไม่ใช่พระเจ้ารามคำแหงเป็นผู้สร้าง ก็จะเป็นวัดเก่า มีอยู่ก่อนมหาศักราช 1205 นั้นแล้ว เพราะถ้าแม่ “พ่อขุนรามคำแหง” ได้สร้างขึ้นแล้ว คงจะต้องอวดและพูดถึงมากกว่าที่มีอยู่ในคำจารึกหลักศิลานั้นเป็นอันมาก มานี้ก็น่าประหลาดใจอยู่นิดหนึ่งว่า เหตุใดวัดใหญ่โตงกวมเช่นนี้มาอยู่นอกเมือง ถ้าจะมีทางอธิบายอยู่ก็แต่ว่าเดิมเมืองตั้งอยู่ทางนั้น และวัดเชตุพนอยู่ในเมือง แต่ภายหลังเมืองเลื่อนไปสร้างใหม่ในที่ซึ่งตั้ง

¹ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ สันนิษฐานว่าวัดนี้คงสร้างขึ้นภายหลัง พ.ศ. 1835 และ ม.จ. สุกัทรคิต กิศกุล ได้ประทานอธิบายไว้ว่า “ต่อมาได้ค้นพบศิลาจารึกทั่วทิศศักดิ์ทางด้านเหนือของกระพังสอ กล่าวถึงนายอินทรศักดิ์กษัตริย์ที่ขึ้นสร้างวัด เมื่อ พ.ศ. 1955 และกล่าวถึงวัดพระเชตุพน จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าวัดพระเชตุพนอาจสร้างภายหลัง พ.ศ. 1835 แต่ก่อสร้างก่อน พ.ศ. 1955” (คราวฐานารุ่นแรกของไทยหน้า 162) หากเป็นจริงตามนี้ วัดพระเชตุพนนี้ก็ต้องสร้างภายหลังศิลาจารึกหลักที่ 1 นี้ หรือมีฉะนั้นวัดพระเชตุพนนี้ก็อาจสร้างขึ้นก่อนมหาศักราช 1205 (พ.ศ. 1826) ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสันนิษฐานก็ได้ ในศิลาจารึกจึงกล่าวถึงเพียงกุฎี-วิหาร-ปูศรี พอเป็นที่สังเกตว่ามีศาสนสถานทางด้านใต้ของเมืองสุโขทัยเท่านั้น

อยู่บังคับ ถ้าเช่นนั้นแล้วก็ต้องแปลว่าวัดนี้เก่ามาก เพราะเมื่อสมัยที่วงศ์ของพระเจ้ารามคำแหง เป็นราชาในเมืองสุโขทัยนั้น เมืองได้ตั้งอยู่แล้วในที่ซึ่งตั้งอยู่บังคับ ดังปรากฏอยู่ในคำจารึก หลักศิลาที่ 1 แต่ตรวจดูในท้องที่ริมวัดเชตุพนนั้น ไม่พบชั้นสำคัญอะไรที่จะถือเป็นพยาน ว่าเมืองเดิมได้ตั้งอยู่ที่นั่น และนึกถึงชื่อวัดอีกว่า “วัดเชตุพน” ดังนี้ ก็น่าจะไปสร้างไว้ใน ที่เป็นวนะหรือป่า ซึ่งจะตรงตามแบบเชตุพนารามเดิม ซึ่งสร้างอยู่ภายนอกเมืองสาวัดดี ฉะนั้น วัดเชตุพนที่สุโขทัยก็ไม่ห่างไกลจากเมืองนักเพียง 50 เส้น ซึ่งยังใกล้กว่าวิหารสูง พระอัฐารศฤกษีและที่เขાพระบาทน้อย แต่ที่ทาง “พีหารอรณภูมิ” นั้น พ่อขุนราม คำแหงยังทรงช้างออกไปนบได้เนื่อง ๆ “วันเดือนพีเดือนเต็ม” ข้อนี้เป็นพยานอยู่ว่าวัด สำคัญ ๆ ไม่จำเป็นจะต้องอยู่ในเมืองทั้งนั้น แต่อย่างไร ๆ ก็ดี วัดเชตุพนนี้เป็นวัดที่สำคัญ และน่าคูลยั้งอันหนึ่งในเมืองสุโขทัย และถ้าผู้ใดไปที่นั่นไม่มีเวลาคู่ที่อื่น ก็ควรพยายาม ไปดูวัดนี้จงได้”

“ต่อวัดเชตุพนไปทางตะวันออกยังมีวัดอยู่อีกวัดหนึ่ง ซึ่งราษฎรเรียกกันว่า “วัด เจดีย์สี่ห้อง” เพราะในนั้นมีพระเจดีย์อยู่องค์หนึ่ง ที่ฐานรองระฆังทำเป็นกุหาสี่ทิศ ต่อ พระเจดีย์นั้นออกไปทางตะวันออก มีอุโบสถอยู่หลังหนึ่งซึ่งไม่สลับอะไร การก่อสร้าง ในวัดนี้ใช้แลงเป็นพื้น ที่โบสถ์นี้ห่างจากวัดเชตุพนเพียงประมาณ 2 เส้นเท่านั้น จึงเห็น ว่าน่าจะเป็นวัดเดียวกับวัดเชตุพนนั่นเอง จริงอยู่ระหว่างวัดทั้ง 2 นี้มีคูน้ำอยู่ แต่คูน้ำอาจ จะขุดขึ้นภายหลังก็ได้ หรือขุดเพื่อขังน้ำใช้ในวัดก็ได้ ถ้าวัดนี้ไม่ใช่อันหนึ่งอันเดียวกับกับ วัดเชตุพนแล้ว ก็ต้องเป็นที่สร้างขึ้นภายหลัง เมื่อวัดเชตุพนหายเป็นวัดสำคัญเสียแล้ว แต่ พิจารณาที่อุโบสถก็ดูทำทางเป็นของโบราณ และที่ใช้ทำเสาก็เป็นก้อนเชื่อง ๆ พอใช้อีก ประการหนึ่ง ภายในเขตที่เรียกว่าวัดเชตุพนนั้น อุโบสถหรือวิหารหาไม่ จึงน่าสันนิษฐาน ว่า อุโบสถในที่ซึ่งเรียกว่าวัดเจดีย์สี่ห้องนี้เอง คืออุโบสถของวัดเชตุพน และวัดเจดีย์สี่ห้อง นี้เป็นส่วนหนึ่งของวัดเชตุพน ที่ดินแปลงที่เรียกว่าวัดเชตุพนเดียนั้น เป็นแปลงที่รักษาไว้ ให้สะอาดคงงาม เป็นที่พระราชเสด็จและราษฎรไปนมัสการ ทางแปลงที่เรียกว่าวัดเจดีย์สี่ ห้องเดียนั้น เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์สามเณร” (เที่ยวเมืองพระร่วง หน้า 138-145, คู่มือ ชมโบราณวัตถุสถานจังหวัดสุโขทัย หน้า 42-46 ประกอบด้วย).

(4) ปู่ครู เป็นตำแหน่งพระสงฆ์ผู้ใหญ่ รองจากตำแหน่งสังฆราชลงมาตั้งกล่าวแล้วในข้อ 2.9 (4)

(5) สรีรคกงศ์ หมายถึงเชือกหรือฝาย (ทำนบ) กั้นน้ำ (สันสกฤตว่าสรีรคกงศ์) บัคนั้นเรียกว่า ทำนบพระร่วง เป็นทำนบดินกั้นระหว่างเขากว้อ้ายมากับเขาพระบาทใหญ่ กั้นหน้าทำนบปุ่ด้วยหินโดยตลอด มีฝายน้ำล้นและท่อระบายน้ำอยู่ที่ศิศได้ทำนบความกว้างบนสันทำนบ 4.00 เมตร ยาวทั้งหมด 487 เมตร สูง 10.50 เมตร รัศบี้น้ำเต็มทีลิก 8 เมตร มีปริมาตรน้ำเต็มที 400,000 ลูกบาศก์เมตร (นำชมโบราณวัตถุสถานจังหวัดสุโขทัย หน้า 36).

(6) ป่าลาง คุณค่าอธิบายในข้อ 2.1 (2).

(7) น้ำโคก คำนี้หากอ่านอย่างผิดๆ ก็น่าจะหมายถึงบ่อน้ำที่อยู่ตามทีคอนแห่งใดแห่งหนึ่งทางทิศใต้ของเมืองสุโขทัย ด้วยคำ “โคก” หมายถึงทีคอนหรือบ่าคอน คำนี้ทางภาคอีสานก็ใช้ในความหมายดังกล่าวนี้ เช่นในเรื่องพื้นเวียงว่า

พอเมื่อ กินงายแล้ว คาพลายย้ายโยก
เจ้าก็ ข้มโคกคล้อย เลยเข้าสู่เขา.

หากเป็นไปได้ตามนี้ บ่อน้ำทีกล่าวนี้ก็น่าจะเป็นบ่อใหญ่และมีความสำคัญ ท่านจึงจารึกไว้ แต่จะเป็นบ่ออะไร อยู่ตรงไหน ในบัคนั้น ยังเป็นที่สงสัยกันอยู่ เรื่องนี้ท่านผู้ใหญ่ชาวสุโขทัยคนหนึ่งได้ให้ข้อสังเกตว่า ได้ทราบคนแก่ทางสุโขทัยเล่าให้ฟังว่า “น้ำโคก” นั้น หมายถึง “น้ำตก” คือน้ำทีไหลตกจากทีสูง เช่นหน้าผาเป็นต้น แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีน้ำตกแห่งใดในแถบนี้เลย หรือจะหมายเพียงว่า เพียงมีน้ำไหลซึมจากไหล่เขา ลงมาก็เรียกว่า “น้ำโคก” หากเป็นเช่นนี้ “น้ำโคก” ก็น่าจะได้แก่ธารน้ำทีเรียกกันว่า “โซก” ในบัคนั้นกระมัง

มีทางทีน่าจะเป็นไปได้อีกทางหนึ่ง คือ ลำลางหรือลำธารมีลักษณะคล้ายห้วยมีน้ำขังอยู่เป็นห้วง ๆ ทีมีอยู่ตามชายเขาหรือบ่าคอน ทางภาคอีสานเรียกว่า “โคก” หรือ “โสก” พิศเราะห์ตามลักษณะอักษร ค และ ศ ในคำจารึก จะเห็นว่าอักษรสองตัวนี้มีส่วนคล้ายคลึงหรือเหมือนกันมาก จนมักทำให้เข้าใจผิดได้เสมอ เช่น ข้างชื่อ รุจากรี

ก็อ่านกันว่า รุจาตรี ค้วยเหตุนี้ “น้ำโคก” นั้น น่าจะอ่านว่า “น้ำโศก” กระทบง หากเป็นไปได้ตามนี้ คำว่า “น้ำโคก” นั้นก็คงได้แก่ “น้ำโศก” หรือ “น้ำโสก” อย่างที่เรียกกันอยู่ทางภาคอีสานนั่นเอง

มีข้อนำสังเกตอย่างหนึ่ง คือ เสียง “โศก-โสก” นั้น คนไทยบางถิ่น เช่น ชาวจังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดเลย ออกเสียงเป็น “โซก” พิเคราะห์ตามลักษณะคำจารที่ชาวสุโขทัยเรียกว่า “โซก” ในบัดนี้ เช่น โซกชมภู ก็มีลักษณะอย่างเดียวกับที่เรียกกันในภาคอีสานว่า “โศก-โสก” นั่นเอง ค้วยเหตุนี้ คำว่า “น้ำโคก” จึงน่าจะได้แก่ “น้ำโศก” แล้วเพี้ยนมาเป็น “น้ำโซก” หรือ “โซก” อย่างที่เรียกกันอยู่ในบัดนี้กระทบง แต่บัดนี้ทางทิศใต้ของเมืองสุโขทัย ไม่ปรากฏว่ามี “โซก” อยู่แห่งใดเลย หรือคำว่า “เบื้องหัวนอน” อันหมายถึงทิศใต้ในสมัยนั้น จะหมายถึงทิศเฉียงเช่นทิศตะวันตกเฉียงใต้ ค้วย อย่างที่เราเรียกภาคพายัพ (ซึ่งหมายถึงภาคตะวันตกเฉียงเหนือ) ว่าภาคเหนือในบัดนี้ หากเป็นไปได้ตามนี้ สถานที่ดังกล่าวนี้ก็น่าจะได้แก่ “โซกชมภู” เพราะโซกนี้อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองสุโขทัย ทั้งเป็นสถานที่น่ารื่นรมย์มาก ควรจารึกชื่อไว้ให้ปรากฏในประวัติของบ้านเมือง เรื่องโซกชมภูนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาตรัสเล่าไว้ว่า “ทางจากเมืองเก่าไปโซกชมภู 180 เส้น ออกจากเมืองทางประตูค้ำนไต้ แล้วเลี้ยวไปทางตะวันตก เดินในทุ่งไปก่อน แล้วจึงไปเข้าคอง มีไม้หลายพรรณ ขึ้นปะปนกันอยู่ ทางเดินร่มรื่นสบายดี เดินไปบางที่ก็เลียบธาร บางที่ก็เลียบเขาตามแถบนี้ มีเขาเป็นทิวไป แลดูมาจากเมืองชุมชุมมาก ทางเดินเลี้ยวไปจนถึงที่พัก ซึ่งเจ้าเมืองไต้ไปแต่งขึ้นไว้อยู่ที่กลางคองริมธาร ที่นี้มีต้นชมภูขึ้นอยู่มาก จึงได้เรียกกันว่า โซก (หรือธาร) ชมภู ในลำธารมีน้ำไหลริน ๆ อยู่เสมอ น้ำใสสะอาดดี แต่ชะรอยจะมีสนิมเหล็กอยู่ในน้ำมาก เพราะที่ตามดินเห็นเป็นสีแดงตะกอนอยู่ ธารนี้มีน้ำไหลอยู่ไม่ขาด เพราะอยู่กับเชิงเขาทีเดียว น้ำซึมลงมาจากยอดเขาคงในลำธารนี้ ที่ธารนี้เบาที่สำราญมาก ได้ทราบจากสามเณรชโยชาญุทธ์ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จมาประพาสสุโขทัย ก็ได้เสด็จประพาสที่โซกชมภู และเป็นที่พักพระราชสำราญมาก ต่อ ๆ มายังได้เคยโปรดเกล้า ๆ ให้ตักน้ำในธารนี้ส่งลงไปทูลเกล้า ๆ ถวายอยู่บ้าง” (เที่ยวเมืองพระร่วง หน้า 174-175)

ตามที่กล่าวมานี้ จึงน่าจะลงเนื้อเห็นได้แล้วว่า สถานที่ดังกล่าวนี้จะเรียกว่า “น้ำโคก” หรือ “น้ำสก” ก็ตามที่ ก็น่าจะได้แก่ “น้ำตก” หรือ “โขกขมภู” อันมี อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองสุโขทัยเก่าในบัดนี้นั่นเอง

(8) พระขฟง คำนี้ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส์ อานรวมกับคำหลังเป็น “พระชะฟงผี” แล้วให้คำอธิบายไว้ว่า “พระชะฟงผีก็คือเจ้าแห่งความสูง เจ้าแห่งยอดเขา นามนี้ทำให้นึกถึงผีของพม่าชื่อ “มหาคีรี” ซึ่งสิงอยู่บนเขาโปปปา (Poppa) ภูเขาอันศักดิ์สิทธิ์ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองพุกามอันเป็นราชธานีเก่าของอาณาจักรพม่า ในชั้นต้นเมืองพุกามนี้ก็ประกอบด้วยหมู่บ้าน 19 หมู่ และแต่ละหมู่บ้านก็มีผี (nat) ของตน เมื่อหมู่บ้านเหล่านี้รวมเข้าเป็นเมือง ๆ เดียวกัน พระราชาก็ทรงตกลงกับประชาชนของพระองค์ ว่า จะเคารพผีตนเดียวซึ่งเป็นที่นับถือของชนทั่วไป และเป็นใหญ่กว่าผีอื่น ๆ การนับถือ เช่นนี้ จะทำให้เผ่าต่าง ๆ รวมกันเป็นเชื้อชาติเดียวกันได้ เขาโปปปาซึ่งเป็นภูเขาไฟเก่า และเป็นที่ยับยั้งของชาวพม่ามาก่อนแล้วก็ได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งสถิตของผี 2 ตน คือพี่ชาย และน้องสาว ซึ่งถูกพระเจ้าแผ่นดินของถิ่นข้างเคียงสั่งให้ประหารชีวิตอย่างไม่ยุติธรรมผีทั้งสองเข้าสิงอยู่ในต้นไม้ ต้นไม้ต้นนี้ถูกโค่นและลอยลงมาจนถึงเมืองพุกามและจากลำต้นนั้นก็สลักเป็นรูป “มิน มหาคีรี (เจ้าแห่งภูเขาใหญ่)” กับน้องสาวของเขาคือทวงจจิน (Tuanggyishin) นามภาษาพม่าคำหลังนี้ ก็มีความหมายเช่นเดียวกับนามแรก สิ่งที่น่าสนใจของนิยายเรื่องนี้ ก็คือการบ่งให้เห็นถึงการก่อตั้งลัทธิเคารพบูชาผียอดเขาเมื่อแรกตั้งประเทศ เราอาจคิดว่าในอาณาจักรพูนันซึ่งแปลว่าภูเขาและกลายเป็นชื่อประเทศไปนั้น ก็มีความคิดเช่นเดียวกันว่า มีเทวดาผู้ทรงอำนาจประทับอยู่บนยอดเขา และมีความหมายแสดงถึงการรวมกันของประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ เข้าอยู่ภายใต้การปกครองของพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียว คือพระราชแห่งภูเขา อย่างไรก็ตาม ประเทศกัมพูชาใน พ.ศ. 1345 เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ทรงประดิษฐานลัทธิเทวราชขึ้นบนเขากนมนกุลเน ก็ตรงกับเวลาที่ได้ทรงรวบรวมประเทศกัมพูชาขึ้นใหม่ ภายหลังที่ได้แตกแยกออกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อยก่อนหน้านั้น”

“ดังนั้นเราจึงอาจคิดว่า พระชะฟงผีแห่งเมืองสุโขทัยซึ่งเป็นเจ้าแห่งยอดเขาสูงกว่าผีทั้งหลายในประเทศ ก็คงเป็นผีผู้ป้องกันและรวบรวมเชื้อชาติเข้าด้วยกัน เช่นเดียวกับผีมหาคีรีพม่าบนเขาโปปปา และเทวราชของพวกเขา ซึ่งตั้งขึ้นเป็นแรกเริ่มบนเขาพนม

กุลเลน เป็นผู้ที่รวบรวมดินแดนที่พ่อขุนรามคำแหงตีเอามาได้ ทางด้านจิตใจและความเชื่อ ถือเป็นผีแห่งชาติอยู่บนยอดเขาไถ้ราชธานีและเป็นใหญ่กว่าผีทั้งปวง” (ราชธานีรุ่นแรกของไทย หน้า 173-4)

ศาสตราจารย์ ฉ่ำ ทองคำวรรณ ให้บรรดาอธิบายไว้ว่า “คำว่า ขพง ไกลกับคำ เขมรว่า ขพง เป็นคำนามแปลว่า ส่วนเบื้องบนของภูเขาหรือเนิน เป็นวิเศษณ์ แปลว่า สูง หรือ ประเสริฐ” ในความหมายหลังนี้พบตัวอย่างในศิลาจารึกที่ 42 (จารึกแผ่นคิบุกวัดมหาธาตุ จังหวัดนครศรีอยุธยา) ระหว่างบรรทัดที่ 12-17 ว่า “เปรมปราษฎ์อาจโอยทานหาญหัว ลือทัว (ตัว) ทุกแดน แสนสาธูปบูชา พังขพงธรรมเทศนาสมเด็จพระเจ้าขอเข้าบวชทรงผนวชขมบุญ” คำ “พระชะพง” ในศิลาจารึกนี้ น่าจะตรงกับความหมายหลังคือที่เป็นคำนาม อันแปลว่าส่วนเบื้องบนของภูเขาหรือเนิน ว่าโดยใจความก็คือเขาสูงนั่นเองด้วยเหตุนี้ คำนี้จึงน่าจะเป็นชื่อของภูเขา ข้อนี้จะเห็นได้จากข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 45 (จารึกวัดพระมหาธาตุ เมืองสุโขทัย) ระหว่างบรรทัดที่ 12-16 ซึ่งได้ระบุชื่อผีและชื่อภูเขาไว้ว่า “แม่ผู้โคบชื่อไซร์ ให้ (ผี) มัน ทั้งเสื่อใหญ่เขาภูคา เขาผาคานผาแดง) แผงแม่พระสักพระสอ เสื่อท่านยออย่างพานสถาน ปู่พระมีน หมิ่นห้วยแสนตง ทั้งปู่เจ้าพระชะพง เขายรรยง พระศรี ผีบางพระศักดิ์” เขา “พระชะพง” ที่กล่าวในศิลาจารึกหลักที่ 45 นี้ น่าจะเป็นอันเดียวกับที่กล่าวไว้ในหลักที่ 1 ด้านที่ 3 นี้ และคงจะได้แก่เขาสูงลูกหนึ่ง อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองสุโขทัย ซึ่งเรียกกันในบัดนี้ว่า “เขาหลวง”^๕ นนกระมัง

หากเป็นไปได้ตามที่กล่าวนี้ คำ “ผี” ที่ต่อท้ายคำ “พระชะพง” นั้น น่าจะเป็นการแยกคำมาต่อไว้ผิดฐาน เป็นการอ่านแยกวรรคหรือแยกคำพลาดไป ข้อความที่ว่า “มีพระชะพงผี เทพคาในเขอันนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้” จึงน่าจะอ่านแยกวรรคเสียใหม่ ว่า “มีพระชะพง ผีเทพคาในเขอันนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้” การอ่านแยกวรรคโดยแยกคำ “ผี” ไปต่อข้างหน้าคำ “เทพคา” อย่างนี้ ความหมายจะได้ชัดเจนขึ้นว่า คำว่า “ในเขอันนั้น” หมายถึง “ในเขาพระชะพง” นั่นเอง ทั้งเป็นอันชี้ให้เห็นว่า “พระชะพง” นั้นเป็นภูเขาซึ่งเชื่อกันว่ามี “ผีเทพคา” สถิตอยู่ เป็นอันได้ความรู้ว่าสมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้น ชาวสุโขทัยได้เคารพบูชา “ผีเทพคา” และยกย่องว่าเป็นใหญ่กว่าทุกผีใน

เมืองสุโขทัยนั้น ชื่อนี้จะมีลักษณะอย่างเกี่ยวกับการถือผีในภาคอีสาน คือคนถิ่นนี้ถือว่า ผีฟ้า หรือ ผีแดน เป็นพญาผี เป็นใหญ่กว่าผีทุกประเภท คำว่า ผีฟ้า ผีแดน นั้นก็คือ ผีเทวดา หรือผีเทพคานันเอง

(๑) ผีเทพคา เรื่องผีเทวดา หรือ ผีเทพคา นั้น ท่านเจ้าคุณอนุนานราชชน (เสฐียรโกเศศ) ได้ประทานอธิบายไว้ว่า “ผีนั่นแบ่งอย่างใหญ่มีสองพวก คือ ผีดี และ ผีร้าย ผีดีนั้น ตามปรกคิมิใจเป็นกลาง ๆ ไม่ให้ตีให้ร้ายแก่ใคร เว้นไว้จะทำให้โกรธ ถ้า มีความกลัวเกรงแสดงเคารพบนอบ ขอความคุ้มครองหรือขอรอะไรจากท่าน ก็ถือกันว่า ท่านก็ได้ ถ้าทำพิธีขอตามที่มีกำหนดไว้ และทำถูกต้องตามที่มิไว้ ถึงท่านไม่ยอมให้ตามที่ขอ แต่ท่านก็ต้องให้ ชัดไม่ได้ ผีดีนี้ แต่เดิมเขาเรียกว่า ผีฟ้า เพราะท่านอยู่บนฟ้า ภายหลัง เราได้นำคำว่าเทวดามาจากอินเดีย เขาก็ใช้คำนี้แทน กษัตริย์เขมรแต่โบราณก็ถือว่าเป็น เทวดาเหมือนกัน ดังปรากฏอยู่ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง เมื่ออ้างถึงพระเจ้าแผ่นดิน เขมรสมัยนั้น ก็กล่าวว่า “ผีฟ้า เจ้าเมืองศรีโยธธาปุระ” ผีฟ้าในที่นี้ก็คือเทวดานั่นเองที่ เรียกกันอย่างนี้ ก็เพราะคนแต่ก่อนถือว่า แม้พระเจ้าแผ่นดินก็ต้องมีฤทธิ์คุ้มครอง คุ้มครองและกลัวเกรง เหตุนี้ในคติเรื่องผีฟ้าหรือเทวดา ท่านจึงแบ่งออกเป็น 3 พวก คือ 1. วิสุทธิตเทพ ได้แก่พระพุทธรเจ้าและพระอรหันต์ เพราะมีความมงคลและบริสุทธิ์เหมือน เทวดา 2. สมมติเทพ ได้แก่พระเจ้าแผ่นดิน เพราะมีอำนาจคงเทวดา หรือเท่ากับเป็น เทวดาโดยต่างว่า 3. (อปะนัตติเทพ) เทวดาอยู่บนฟ้าจริง ๆ ซึ่งมีชาติชั้นวรรณะแบ่งออก เหมือนมนุษย์เช่นเดียวกัน”

“ยังมีผีอีกพวกหนึ่ง เป็นผีคาบเส้น เป็นผีดีผีฟ้าก็ไม่เชิง เป็นผีร้ายก็ไม่เชิงเป็น พวกอยู่ในอากาศ ซึ่งไม่ใช่เมืองฟ้าแท้ก็มี อยู่ตามป่าตามเขาก็มืด ในถ้ำ ในน้ำ หรือบนต้นไม้ ก็มี อยู่ในบ้านในเมือง ในที่กลางแจ้งก็มี ผีจำพวกนี้กลางที่เราเรียกว่าเทวดา และกลางที่ก็ เรียกว่าผี เป็นจำพวกผีเทวดา ถ้าท่านสิงสถิตหรืออยู่ ณ ที่ใด และเป็นเจ้าของหรือเป็น ใหญ่ ณ ที่นั้น เขาก็เรียกว่า เจ้านั้น เจ้านี่ เช่น เจ้าที่ เจ้าทุ่ง เจ้าท่า เจ้าป่า เจ้าเขา เป็นต้น จัดว่าเป็นพวกเทวดาชั้นต่ำ เพราะไม่ได้อยู่บนเมืองฟ้า ถ้าท่านเป็นเจ้าของหรือ เป็นใหญ่ ณ ที่ใดโดยเฉพาะ เขาก็เรียกว่าเป็นเทวดาได้ แต่เดิมคำว่าอารักษ์แปลว่าผู้รักษา เข้าด้วย เป็นเทวดาอารักษ์ หรือควมกันเป็นคำเดียวกับ เทพารักษ์ ผีชนิดที่กล่าวนี้ จัด เข้าอยู่ในพวกผีธรรมชาติ”

“อีกพวกหนึ่ง เข็มเป็นคนเหมือนกัน แต่มักเป็นคนเก่งกล้าสามารถ เป็นคน มีบุญคุณอย่างใหญ่แก่คนในหมู่ หรือเป็นคนคู่ร้ายกาจ เป็นที่กลัวเกรงแก่ใคร ๆ เมื่อตาย ไปคนยังนับถือและกลัวเกรงอยู่ ก็ไปเป็นผีมีศาล มีคนกราบไหว้ อย่างผีเจ้ากวนอู เป็นต้น ผีพวกนี้เรียกว่า ผีวีรบุรุษ”

“ผี 3 จำพวกนี้ เป็นพวกอยู่ระหว่างผีก็คือเทวดา กับผีเลว จึงเป็นครึ่งผีครึ่ง เทวดา แต่ยังจัดว่าเป็นฝ่ายผีดี กราวนี้ถึงพวกที่ 4 ซึ่งเป็นพวกผีร้าย ผีเลว หรือผีชั้น สามัญ อันมีอยู่เป็นจำนวนมากในจำพวกผีด้วยกัน มีอยู่ทั่วไปทุกหัวระแหง ไม่มีช้อยกย่อง เป็นอย่างอื่น นอกจากเรียกว่าผีหรืออ้ายผี หรือไม่กี่เอาคำต่างประเทศเข้ามาควบ เป็นภูตผี หรือ ปีศาจ ลางที่ก็เรียกว่า ภูตผีปีศาจราชทูต ซึ่งข้ามเจ้าก็ไม่ทราบจะทำไมจึงมีคำราชทูต ต่อท้ายท้าย ผีพวกนี้เกาะกระแรวนเป็นพาล ไม่มีให้ตีแก่ใคร คนจึงกลัวยิ่งกว่าผีจำพวกอื่น เป็นทำนองเดียวกับผีที่คู่ร้าย เมียจึงกลัว ถ้าไม่คู่ร้ายเมียจะกลัวทำไม มันเป็นผีเม้อย่าง น้อยลางคราวจะไม่ทำร้ายใคร แต่ก็หลอกหลอนเล่นให้คนกลัวและตกใจที่คนถูกผีหลอกก็คือ ผีจำพวกนี้ ตามปรกติมันมักให้ร้ายประทุเคียว จึงต้องคอยระวังป้องกันมันไว้ เผลอไม่ได้ ด้วยมันเป็นผีร้ายผีพาล ที่คำว่า ผี มีความหมายต้องตกคำ พลอยให้ผีอื่นต้องเสียชื่อไปด้วย ก็เพราะผีร้ายนี้เป็นเหตุ คนจึงหาคำอื่นมาใช้เรียกยกย่องผีดีว่าเป็นเทวดา เป็นเจ้า เป็น เทพารักษ์ เพื่อให้ผีดีกันเสีย ในที่สุด ความหมายของคำว่าผีของเดิมในภาษาไทยก็ใช้แคบ เข้า ใช้ไปในทางผีร้ายผีเลวทางเดียว คงเหลือคำว่าผีที่ยังมีความว่าเป็นผีดี ก็ผีปู่ย่าตายาย หรือผีเรือน จะเปลี่ยนเป็นเรียกเทวดาก็ติดขัด เพราะจะไปเสนอเข้ากับผีบรรพบุรุษของท้าว พระยามหากษัตริย์ ซึ่งเรียกว่าเทวดา อันที่จริง ที่แบ่งผีดีว่าเทวดา และผีเลวว่าปีศาจ ก็ เป็นแบ่งเอาอย่างคน ถ้าไม่มีคนผีก็ไม่เป็นชั้น ๆ อย่างนี้ มีก็แต่พวกผีเท่านั้น” (เรื่องผี สางเทวดา หน้า 1-3)

(10) ถือเมือง หมายความว่าปกครองเมือง, กั้มครองเมือง.

(11) พลี หมายความว่า การบวงสรวง, การเซ่น, การบูชา ในที่นี้หมายถึง การบวงสรวงผี การเซ่นผี ข้อว่า “ไหว้ดื่พลีถูก” นั้น หมายความว่า กระทำการบวง สรวงถูกต้องตามพิธีการ สมัยสุโขทัยมีพิธีการทำพลีกรรมอย่างไร ยังไม่พบว่ามีกล่าวไว้ใน

ที่ได้ ว่าตามที่นิยมทำกันอยู่ในบัดนี้ มีหลักสำคัญอยู่ 2 อย่าง คือ การตั้งศาลและการทำ
บัตรพลี เรื่องนี้ท่านเจ้าคุณอนุนานราชชน (เสฐียรโกเศศ) ได้ประทานอธิบายไว้ตามที่ท่าน
ได้รับคำบอกเล่าจากท่านผู้ใหญ่ของท่านว่า

ก. การตั้งศาล “ศาลนั้นมีสองอย่างคือศาลชั่วคราวกับศาลประจำที่ ศาลชั่วคราว
เป็นของทำขึ้นโดยปัจจุบัน ได้อะไรที่อยู่ใกล้มือก็เอามาผูกทำขึ้น เรียกกันว่า ศาลเพียง
ตาเห็นจะหมายความว่าทำให้สูงควรเป็นที่เคารพเท่านั้น ตามที่ทำกันในสมัยปัจจุบัน เช่นพวกช่าง
หรือพวกโหราทำด้วยไม้จริงยกไปตั้ง ก็เป็นการทำไว้เพื่อหยิบใช้ง่าย ด้วยต้องใช้บ่อย ๆ ส่วน
ศาลประจำนั้นเป็นศาลเจ้า ทำเอาอย่างดี ปลูกไว้ประจำที่ บรรดาศาลอย่างใดก็ดี ย่อมทำ
พื้นเป็นสองชั้นลดกันทั้งนั้น เข้าใจว่าพื้นชั้นบน ตั้งใจให้เป็นที่นั่งที่อยู่ของผี เกยสังเกตุ
เห็นศาลชนิดประจำเขาไว้เจ็ด ถ้าไม่มีเจ็ด เช่นตามไร่ตามนาที่ใช้ก้อนหินก้อนดินหรือ
อะไรก็ได้สมมติขึ้นแทน หรือไม่มีอะไรก็ได้ ศาลนั้นจะมีหลังคาเป็นรูปใด ๆ หรือเป็นปะรำ
หรือกันร่มบังแดดอย่างที่เจริญแล้ว หรือไม่มีสิ่งกันเบียดบังอย่างไรเลยก็ได้ ส่วนพื้นชั้นลด
นั้นแหละสำหรับวางเครื่องพลี อันเครื่องพลีนั้นมีสองประเภท คือเครื่องบูชาประเภท
หนึ่ง มีดอกไม้ รูป เทียน หรือทั้งเครื่องหอมอย่างอื่นอีกด้วยก็ได้ กับเครื่องสังเวย คือ
ของกินอีกประเภทหนึ่ง มีหัวหมู ไก่ต้ม กุ้ง กุ้ง กุ้ง กุ้ง กุ้ง กุ้ง กุ้ง กุ้ง กุ้ง กุ้ง กุ้ง กุ้ง
คือกระทงของกิน หัวหมูก็คือหมูทั้งตัว แต่เป็นธรรมที่หลอกผีได้ง่าย เป็นคนหลอกผี ไม่
ใช้ผีหลอกคน ให้แต่หัวหมูกับตีนสี่ซึ่งกินไม่ได้ ถวายเท่านั้นก็พอแล้ว หรือจะแถมหางด้วย
ก็ได้ ส่วนหัวหมูที่กินได้ คนตัดเอาไปกินเอง”

ข. บัตรพลี “บัตรแปลว่าใบหมายถึงใบไม้คือใบทอง เย็บเป็นกระทง ใส่กิ่ง
พลาปลาย้า พลี แปลว่า เช่น, รวมกันเป็นบัตรพลี แปลว่า กระทงเครื่องเช่น เอากระทง
เครื่องเช่นนั้นวางลงในภาชนะ อันทำขึ้นด้วยหยวกเป็นอย่างถาด เพื่อนำไปง่ายแล้วทำความ
เข้าใจเลื่อนไปเป็นบัตร หมายถึงถาดและเครื่องหิวซึ่งสำหรับใส่กระทงเครื่องเช่นมีทำตาม
ที่ เกยสังเกตุเห็นเป็น 4 อย่าง คือ”

“1. บัตรเทวดา ทำด้วยก้านกล้วย เป็นเครื่องหิวรูปกระโجم มีพื้น 3 ชั้น
สำหรับใส่เครื่องเช่น เช่นเทวดา”

“2. บัตรพระเกตุ ทำอย่างบัตรเทวดา แต่มีพื้น 9 ชั้นตามกำลังพระเกตุสำหรับ
ใส่เครื่องเช่นเช่นพระเกตุโดยจำเพาะ คงจะคิดทำแก่จากบัตรเช่นเทวดาในภายหลัง”

“3. บัตรสามเหลี่ยม หรือบัตรกางหมึกก็เรียก ทำด้วยหยวก มีลักษณะคูดาด รูปสามเหลี่ยม สำหรับใส่เครื่องเช่นเช่นกรุงพาลี คือท้าวพาลียักษ์เจ้า 3 โลก (คุษุชชาวทวาร หรือวามนาวทวาร ในเรื่องนารายณ์ 10 ปาง)”

“4. บัตรสี่เหลี่ยม ทำด้วยหยวก มีลักษณะคูดาดสี่เหลี่ยมสำหรับใส่เครื่องเช่น เช่นพระภูมิเจ้าที่”

“บัตรเช่นผีอื่น ๆ ก็ทำอย่างเดียวกัน หรือซัวแต่ใบทองเจียนกลม ๆ หรือฉีกเอา มาไม่เจียนเลย เอาแต่ของกินกองลงบนนั้นก็ใช้ได้”

“บัตรทั้ง 4 อย่างนี้ ไม่จำเป็นต้องทำพร้อมกันทั้ง 4 อย่าง จะทำแต่อย่างเดียว หรือ 2 อย่างก็ได้ สุกแล้วแต่คราวต้องการ หนึ่ง คำว่า ทูนกบาล เสี่ยงบาล ก็หมายถึงทูน ฤคหฤคกล้วยไปเสียให้แก่ผีสามแพ่ง”

“ในบัตรเหล่านี้ นอกจากวางกระทงใส่เครื่องเช่น ยังมีหมากพลู ดอกไม้ รูป เทียน บัตรละ 8 คำ เห็นจะหมายบูชาเทวท้าวภูธรูเคราะห์ ซึ่งอยู่ในดวงชะตาอันมีประจำตัว อยู่ทุกคน กระทงเครื่องเช่นนั้นวางเป็น 4 มุม หรือ 4 ทิศ แต่บัตรสามเหลี่ยมวางเป็น 3 มุม เห็นจะหมายถึง 3 โลก ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องท้าวพาลี บัตรสี่เหลี่ยมบูชาพระภูมิเจ้าที่เพื่อ ให้พระภูมิปกปักรักษา อย่าให้เกิดมีอันตรายอย่างหนึ่งอย่างใดในงานที่ทำ เพราะพระภูมิเป็น เจ้าหน้าทีรักษาเหตุการณ์ บัตรสามเหลี่ยม เพื่อบอกกล่าวท้าวพาลี หรือกรุงพาลีซึ่งเป็นเจ้า ของที่ (ดูเรื่องท้าวพาลี ในพระราชนิพนธ์ลิลิตนารายณ์ 10 ปาง และคำอธิบายและภีธาน ประกอบพระราชนิพนธ์เรื่องนั้น) ส่วนบัตรพระเกตุนั้น บูชาเทวคานวเคราะห์บัตรเหล่านี้ เคยเห็นบ่อยในพิธีโกนจุกและพิธีฉลองอายุ ซึ่งเป็นหน้าที่ของโหรเป็นผู้ทำ ถ้าเป็นเรื่องทำ กันเป็นธรรมคาสามัญ ก็ทำบัตรอย่างง่าย ๆ เท่านั้น”

การกระทำพิธีกรรมถูกต้องตามหลักการตั้งกล่าวนี้ ถือว่าเป็นการไหว้ดีพิธีถูกซุน ผู้ใดถือเมืองสุโขทัย คือปกครองเมืองสุโขทัย ไหว้ดีพิธีถูก คือบวงสรวงผีเทพทาบนเขาพระ ชะพุงนั้นถูกต้องตามพิธีการ เมืองสุโขทัยก็จะเที่ยงคือมั่นคงถาวรยั่งยืนนาน เมืองสุโขทัยก็ จะดีก็มีความเจริญอุดมสมบูรณ์.

(12) อ้น หมายความว่า นัน “ผีในเขานัน” ได้แก่ผีในเขานัน คือผีเทพทาบ ในเขาพระชะพุงนั้น คำนี้ยังมีใช้อยู่ในภาคพายัพและภาคอีสานทราบเท่าทุกวันนี้เช่นในคำ-

นานพระเจ้า 7 พระองค์ (หน้า 42) ว่า “ไปให้ชาวจึงเอาเจ้าฟ้าชายแก้วใส่คอกไว้ก่อน เมื่อว่าจักฆ่าเสีย ก็หลอนมีคำกินแทงใจเมื่อภายหลังว่าอัน” และในเรื่องพระเชษฐพน (หน้า 53 ว่า)

ฝูงข้า ชู้ข่าวเจ้า   มิตทายอยู่คอยคำ ว่าอัน
ก็จึง พากรั้วมา   ให้ว้คืนจอมเจ้า.

(13) บั๊กมบ่เกรง หมายความว่าไม่คุ้มครองรักษา ไม่เกรงออกเกรงใจผู้ปกครองบ้านเมืองนั้น.

(14) เมืองน้หาย หมายความว่า เมื่อมีเทพคาในเขาพระชะพุงไม่คุ้มครองรักษาแล้ว เมืองสุขโขทัยก็จะเสื่อมจะล่มจม ไม่มีความเจริญ

เรื่องการถือผีในสมัยสุโขทัยนี้ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้แสดงข้อคิดเห็นไว้ว่า “...การถือผีนั้น ถูนอกเรื่องเป็นที่สุด ใครไม่รู้จักคนไทย อ่านศิลาจารึกถึงตรงนั้นเข้า เหมือนกับเดินบนที่ปูพรมดี ๆ มาสะดุดเท้าอหุล้มลงที่ตรงนั้น ข้าพเจ้าจึงนำมากล่าวเสียก่อน เพราะท่านว่าของท่านไว้ในศิลาจารึก เป็นภาษาไทยคมขำที่วิ้งเป็นที่สุด ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมีกล่าวไว้ว่า “เมืองห้วนอนสุโขทัย (ทิศใต้) มีพระชะพุงมีเทพคาในเขานั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ว ให้ว้ดีพลีถูกเมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผีให้ว้ บดีพลีถูก ผีในเขานี้บั๊กมบ่เกรง เมืองน้หาย” แม้ทั้ง ๆ ที่ศิลาจารึกจะมีหลายตอน แสดงศรัทธาให้พระในพระพุทธศาสนา ยิ่งออกไม่ได้ที่จะต้องให้ว้ผี คนไทยตั้งแต่โบราณมาจนถึงบัดนี้ก็ยังถือผี เพราะเมื่อเรายังอยู่ของเราที่บ้านเดิมมณฑลสุพรรณ ก่อนเข้าถึงพระพุทธศาสนา เราถือของเรามาอย่างนั้นจนติดสันดาน จึงถือประเพณีกันมาจนถึงทุกวันนี้ ที่กรุงเทพฯ เวลายังมีศาลเจ้าพ่อหลักเมืองอยู่ที่หน้าวัดพระแก้วสำหรับให้คนไปให้ว้ดีพลีถูกวันเฉลิมพระชนมพรรษา ในหลวงทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทางพระพุทธศาสนา พังธรรมอยู่ที่ ๆ กลางพิธีนั้น ต้องเสด็จลุกขึ้นผลุนผลันไปเช่นผีคือพระสยามเทวาธิราช ข้าพเจ้าเองก็เช่นศาลพระภูมิที่บ้านตามวาระและโอกาส ตามตัวเองมาหลายครั้งแล้ว ยังให้คำตอบแก่ตัวเองไม่ได้สักทีว่าทำไมทำอย่างนั้น แต่ขออย่าได้นึกว่าศิลาจารึกตอนนั้นไม่มีความสำคัญ ความจริงมีความสำคัญมากเกี่ยวกับการปกครองสมัยนั้น เพราะธรรมดาคนที่ม้ออำนาจนั้น ถ้าไม่มีอำนาจอะไรเหนือกว่า ส่วนมากหรือแทบทั้งหมดจะหลงอำนาจ นึกว่าตัวเองเป็นเทวดา

แต่เมืองสุโขทัยนี้ดี เพราะคนเป็นถึงพระเจ้าแผ่นดินยังต้องกลัวผี เป็นเครื่องยืนยันยังไม่ให้
เหลิงอำนาจ ถึงจะไม่อายแก่ะไร ก็ต้องอายแก่ผีสงเทวดา สุโขทัยจึงมีการปกครองดี”
(ปาฐกถาเรื่องศิวาจารย์พ่อขุนรามคำแหงไทย ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช หน้า 591-592)

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเกส์ ให้ข้อสังเกตไว้ว่า “การเคารพบูชาหนึ่งยังเป็นการ
นับถืออย่างแท้จริงในสุโขทัย อย่างน้อยก็เป็นเช่นนั้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงราวต้นพุทธ-
ศตวรรษที่ 19 เราอาจตั้งคำถามได้อีกว่า ความเสื่อมของอาณาจักรสุโขทัยในระยะ 50 ปี
ต่อมา อาจเกิดได้หรือไม่ จากการเลิกเคารพบูชาพระชะงูผี เพราะพระเจ้าลิไทยได้ทรงหัน
ไปนับถือพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น อย่างไรก็ตาม เช่นเดียวกับที่เราได้เห็นมาแล้วว่า
เทวดายังทั้งในเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัยได้ถูกเปลี่ยนไปเป็นพุทธสถานการเคารพนับถือผี
แห่งชาติก็ได้เข้าปะปนกับพุทธศาสนา และมีที่ “เป็นใหญ่กว่าผีในเมืองนี้” ก็เข้ามาสิงอยู่ใน
พระพุทธรูปและเลยกลายเป็นพระพุทธรูปไป” (ราชธานีรุ่นแรกของไทย หน้า 174-175)

อันที่จริงว่าตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ก็หาได้ปฏิเสธเรื่องนับถือเทวดา
หรือการปลุกกรรมแก่ผีเทวดาไม่ เป็นแต่เปลี่ยนจากการเซ่น มาเป็นทำบุญอุทิศให้ส่วนบุญ
ซึ่งเรียกว่า เทวดาพลี กังที่พระพุทธองค์ตรัสเทศนาแก่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี¹ ว่า
“กุฎกรหบดี อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกย่อมนำโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร ที่
สะสมขึ้นด้วยน้ำพักน้ำแรง อามเหือต่างน้ำอันชอบธรรม ได้มาโดยธรรม มากระทำพลี
5 อย่าง คือ ญาติพลี ทำพลีแก่ญาติ คือรู้จักสงเคราะห์ญาติ 1 ชาติพลี ทำพลีแก่แขก
คือรู้จักเสียสละเพื่อต้อนรับแขก 1 ปุณฺเนตพลี ทำพลีแก่บรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว คือ
รู้จักทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายไปแล้ว 1 ราชพลี ทำพลีแก่ราชการ คือรู้จักเสียภาษีอากร
บำรุงบ้านเมือง 1 เทวดาพลี ทำพลีแก่เทวดา คือรู้จักทำบุญอุทิศให้แก่เทวดา” และ
ตรัสเทศนาแก่พระมหานามลิจฉวี² ว่า “กุฎกรมหานาม อีกข้อหนึ่ง กุลบุตรย่อมนำโภคทรัพย์
ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร ที่สะสมขึ้นด้วยน้ำพักน้ำแรง อามเหือต่างน้ำอันชอบ
ธรรม ได้มาโดยธรรม มากระทำสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเทวดาผู้รับปลุกกรรม
เมื่อเทวดาผู้รับปลุกกรรม ได้รับสักการะ ได้รับความเคารพนับถือบูชาแล้ว ก็จะมีกัลยาณจิต
คิดเอ็นดูช่วยพรให้กุลบุตรนั้นมีอายุยืนนาน กุฎกรมหานาม กุลบุตรที่มีเทวดาเอ็นดู ย่อม

¹ พระไตรปิฎก เล่ม 22 หน้า 49.

² พระไตรปิฎก เล่ม 22 หน้า 68-69.

เป็นอันหวังได้รับแต่ความเจริญ “ไม่มีความเสื่อมเลย” ส่วนวิธีสักการะเคารพนับถือบูชา เทวดาและประโยชน์ที่จะพึงได้รับจากการกระทำเทวดาพลีนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสเทศนา อนุโมทนาแก่สุนิธระมหาอำมาตย์ และวัสสการะมหาอำมาตย์¹ ว่า “ธรรมคาบฉัตติยอยู่ใน ที่ใด เมื่อได้เชิญสมณะผู้มีศีล มีความสังวร ผู้ประพฤติพรหมจรรย์มาบริโภคนาหารในที่นั้นแล้ว พึงอุทิศบุญแก่เทวดาทังหลายผู้สถิตอยู่ในที่นั้น เทวดาทังหลายเมื่อได้รับบูชาแล้วก็จะยอมจะบูชาผู้เป็นบัณฑิตที่นั้น เมื่อได้รับนับถือแล้ว ก็ยอมนับถือผู้เป็นบัณฑิตที่นั้น ก่อแท่นก็จะมีความเอ็นดูกรุณาผู้เป็นบัณฑิตที่นั้น เหมือนมารดาเอ็นดูบุตรธิดา ฉะนั้น บัณฑิตที่เทวดาเอ็นดูกรุณาแล้ว ย่อมจะได้พบเห็นแต่ความเจริญตลอดทุกเมื่อ”

อีกประการหนึ่ง กติทางพระพุทธศาสนาถือว่า เทวดานั้นมีชั้นดีและชั้นเลว ถ้าเป็นเทวดาชั้นเลว ชั้นพาล เรียกว่าเทวปุคตมาร เป็นพวกใจร้าย ชอบเบียดเบียนมนุษย์ ส่วนเทวดาชั้นดีนั้นเป็นผู้ทรงคุณธรรม คือหิริและโอตตปปะ ชอบเอ็นดูกรุณา ค้ำครองบ้องกัมนุญษย์ผู้ประพฤติธรรม และเกลียดชังผู้ไม่ประพฤติธรรม ดังที่มีกล่าวไว้ใน ไทรมุฎิกถา (หน้า 597) ว่า “ผิแลท้าวพระญาองค์ใดแลเสวยราชสมบัติแล้วแลทำความชอบธรรมได้ ไพร่ฟ้าข้าไททังหลายก็อยู่เย็นเป็นสุข ได้หลกขาคติในศรีสมบัติ เพราะด้วย บุญสมภารของท่านผู้เป็นเจ้าของ แลเข้าน้ำข้าปลาอาหาร แก้วแหวนแสนสัตตคนาวรัตน์ เงินทอง ผ่าผ่อนแพรพรรณนั้นกับบริบูรณ์ อีกฝูงเทวดาฟ้าฝนนั้นก็ตกชอบอุตุกาล มีน้อยมีมาก ทั้งเข้าในนาทั้งปลาในน้ำก็บ่ห่อนร่วรงโรยเสียไปด้วยฝนด้วยแล้งเลย อันหนึ่ง ฝูงเทพยคารักษาทังหลาย อันอยู่รักษาเป็นเสือบ้านทรงเมืองนั้น ท่านก็รักษาอุจเกรงท้าวพระญาผู้ได้กระทำความอันชอบด้วยคลองธรรมนั้นแล แลท้าวพระญาองค์ใด กระทำความอันมิชอบคลองธรรมได้ เทวดาฟ้าฝนนั้นก็พิปริต แม้นทำไรไถนา ก็บันกาลให้เสียหายตาย ด้วยแล้งแลฝน อันหนึ่ง ผลไม้ทังหลายแลพืชอันเกิดเหนือแผ่นดินอันมีโอชารสดีอร่อยนั้น กลับหายเสียไป เพื่อโอชารสนั้นจมลงไปใต้แผ่นดินสิ้น ทั้งคันแลล้าอันปลุกนั้นมันก็มีงามเลย ทั้งแตกแลลม ทั้งฝนแลเดือนดาวก็บ่มีชอบอุตุกาลตั้งเท่าเลย เพราะว่าท้าวพระญา กระทำมิชอบธรรมนั้นและเทพยคาทังหลาย เขาเกลียดเขาชังพระญาอาธรรมนั้นนัก เขามีใคร่แลดูหน้าคนนั้น แม้นว่าเขาแลดูก็ดี บ่ห่อนเล็งดูซึ่งหน้า ย่อมแลดูแต่หางตาเขาได้”

¹ พระไตรปิฎก เล่ม 5 หน้า 92

ในเมตตานิสังสสูตร¹ พระพุทธองค์ทรงแสดงอานิสงส์การแผ่เมตตาจิตไว้ถึง 11 ประการด้วยกัน ข้อที่ 6 พระองค์ทรงแสดงว่าผู้ที่เจริญเมตตาจิตนั้น เทวดาย่อมจะคุ้มครองรักษาให้มีความสุขความเจริญ

ตามที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีได้ปฏิเสธรื่องผีสงเทวดา แต่วิธีการที่จะทำให้เทวดารักใคร่คุ้มครองป้องกันภัยพิบัตินั้น ทางพระพุทธศาสนาถือว่าอาจทำได้ 2 วิธีด้วยกัน คือ วิธีแรก ได้แก่การทำบุญแล้วอุทิศบุญให้ซึ่งเรียกว่าเทวดาพลี วิธีที่สอง ได้แก่การประพฤติธรรมเช่นเจริญเมตตาจิตในสรรพสัตว์เป็นต้น โดยใจความก็คือ พระพุทธศาสนาสอนว่า เทวดาผู้มีใจเป็นธรรมรักใคร่คุ้มครองคนผู้มีศีลธรรมเสมอ